

Proc. 4471

13236

СРБЕНДА И ГОТОВАЦ,

БЕСЕДА КОЈУ ЈЕ

ВЛАДИМИР ЈОВАНОВИЋ,

б. пр. професор велике школе и редовни члан србског ученог друштва у Београду био намеран да говори 26. Јануара т. г. на главној скупштини србског ученог друштва, но коју је г. К. Цукић председник друштва забранио.

У НОВОМ САДУ.

Брзотиском епископске печатње.

(1864)

Рис. 1

Рис. 1147.1

1399

203368

1196 II 447.1

~~PH399~~

~~13236~~

Србенда и Готован.

Беседа коју је В. Јовановић, редовни члан србског ученог друштва и б. пр. професор велике школе, био намеран да говори 26. јануара т. г. на главном састанку ученог друштва, у Београду, но коју је г. К. Цукић, председник друштва, забранио.

Господо!

Да се усаврша у Србину све што га човеком чини, да се развије снага и очува понос народа, да буде свакоме и свима добро: то је узор прерођеној Србији.

Да се обавештавамо и договарамо: то је пут, који води томе узору.

Да предњачи у јавном збору: на то је позвано друштво, које је састављено да негује обшту свест.

Свакојакo је на свом месту, да се у овом друштву запитамо: *идемо-ли управо нашем државном узору?*

Ја сам рад да о томе реч поведем. Ту је сва жеља моја, да се само разумемо у ствари која нас се толико тиче. Молим вас дакле, послушајте што ћу да беседим, па судите хоће ли то бити тако. —

Крепки уздањем у себе наши стари узвисише се над собом и основаше темељ узору коме тежимо.

Светске „изјелице“ беху „подигли велики зулум, изнели свакојаке беде и навалили глобе на Србина.“ Али наши стари „дигоше се на оружје“, и србска „крвца која беше из земље проврела“, претвори се у отров онима, који су се неколико векова њоме гојили. Тако нестане робства, које је спречавало човечански развитак и унижавало име Србина; тако васкрсе слобода, без које ни човек човеком, ни Србин Србином неможе да буде.

Но још се и даље простреше дела наших стари.

Они увидоше, да се извојевана слобода може очувати и развити тек ако Србин буде живео сам о своме лебу. „Своја кућа своја слобода“ говораху они. И они развише сву бригу, да кућом слободу ујемче као што су слободом кућу ушврдили. У оно време они још нису могли мислити на усавршана оруђа и установе за привреду, што само у дугом миру благосов доноси. Али у својим задругама, у својој вредноћи и у својој штедљивој простоти нађоше они прве основе за самосталан живот у земљи, којој је још суђено, да се брани од дивљих нападача. Удружење радних сила и капитала било је непремјено главни услов за привреду србског народа, који је оноликим зулумом, глобом и војнама био онако разређен и осиромашен. И наше старе у њиховим задругама дивно је руководила мисао: „Бе је браће, шу је и дијела.“ Добро употребљење времена и стеченог блага; уздржавање од ненужног трошења и наклоност: да се од онога што претече преко подмирења разумних потреба, штеди пре свега за будуће користи; напосто, вредноћа и штедња такође су суштаствени услови за сталну тековину и принову народне имаовине. И сви ти услови сједињавали су се и у приватном и у јавном животу наших стари. Они су се одушевљавали пословицом: „док смо живи, радимо; кад умремо, лезимо“; — они се „нису пружали

даље од губера“; — они су сматрали „да је штета, што дијеше издере и пијан попије“; — они су засведочили „да је штедња прво шечење“: они „часа непочасише“, они „Урадише, имадоше“;

„Уштедише, бих и више.“ —

Србин „жели, да је од свакога бољи, а од сина да је гори.“ Но ми, скромни синови, питамо: да нисмо гори од наших стари?

Ако је по *ушврђивању куће слободом*, ту ми „ником понићемо и у црну земљу погледамо“, кад нам наша браћа Црногорци помену јунаштво наших стари.

Ако је по *ушврђивању слободе кућом*, и ту ми нисмо оно што су били наши стари. Наши стари поштовали су србске обичаје и имали су *сложне* задруге, које су уједињеним силама и капиталима могле учинити оно што поједини неби могли. А ми? Ми смо се укалунили у „форме“ „копиране“ са стране, те имамо више парница него задруга, више инокоштина него у њима производне снаге. — Покретани духом вредноће и штедње наши стари напредовали су у привреди и имућности. А ми? Ако би рекли да смо и ми вредни и штедљиви: ваља да то докажемо напредком у привреди и имућности. Тај напредак морао би се огледати најпре у већој привредној вештини, него што је била у наших стари, у остварењу проналазака и наука, помоћу којих би са једнаким радом и капиталом производили више него наши стари, или би једнаке вредности производили са мање рада и капитала него они. Но где су нам знаци таквог напредка? Истина у нас је више „школа“, више „књижевника“ и „књига“, него у наших стари; али на практичном пољу привреде још је све по старом, неусавршани алати и оруђа, неусавршани начин преноса, и скоро нигде доказа да је наша „ученост“ остварена рукама привредника. А на што да дужим беседу, да укратко кажем: оно што ми зовемо напредак, далеко је од онога чиме се карактерисао напре-

4

дак наших стари. У нас је више „непредвидимих извора“ и „изванредних потреба“; у наших стари било је више стеченог блага и задовољених потреба. У нас је више пера и спора; у наших стари било је више дела и створа. У нас је више крстова и ордена; у наших стари било је мање грехова и издајства. У нас је више „господе“; у наших стари било је више привредника. Мимо тога, ми црпемо без накнаде земљу, коју наши стари крвљу и костима својим беху наплодили; ми таманимо а неподмлађујемо гору, коју нам они оставише у аманет као тврдињу за независност србску; ми трошимо ђердане, које смо наследили од њих, а сами нештедимо „беле новце за црне дане“; ми једемо што су они стекли, а сами непривређујемо за наше потомке!

Толико се разликујемо ми од наших стари! И сви ми, сви смо живи сведоци те разлике. —

Као скромни синови испод стида питамо: *одкуд толика разлика између нас и наших стари?*

Отворите новију историју па ћете се уверити, да нисмо какви су нам били стари, одкако почесмо губити веру у оно у што су се они уздали. Наши стари уздали су се у оно што је најчеститије у србском народу; у оно што се развија из свију Срба, али се уздиже над личним страстима и заблудама, те над свима независно влада; у оно што простим речима: „*ваља се*“ и „*неваља се*“ осветљује сваком Србину шта је добро, а шта зло; у оно што из гусала говори србском срцу, што води Србина на сабор и скупштину, што вечито уједињава и чува србски род: у *дух србског народа!* Јест, у тај дух уздали су се наши стари; тај дух орабрио их је у почетку овог века, да је

„*Земан дош'о ваља војевати*“;

тај дух учинио је, да се Србски народ из себе прероди, да слободом кућу и кућом слободу утврди, и тако даде нова сведочанства о вечитости својој.

Но ми? Ми као да се не уздамо толико у себе, у србски дух, колико у нешто ван себе, у „*спољашње околности*“. Питам вас, није-ли се у нас у извесно доба оснивала сва надежда на *Цариград*, као на прву спољашњу околност? И шта нам је донела та околност? Донела нам је наваду, да се „*господује на душеку све дуван пушећи и каву пијући*“, да се „*удара намеш на вилајет*“, да се „*арчи благо народа*“, а да се никоме недаје рачуна о томе, да се *азијашки дангуби и троши*. Тако би задан први удар вредноћи и штедњи србској. — Питам вас даље, није ли се другом приликом зависило од *Петрограда*, као од друге спољашње околности? Није ли та околност донела нам „*шитуле и чинове*“, небројене „*чиновнике*“ и златне „*униформе*“, и учинила да сваки црквени или народни празник буде изговор, да се понавља укус за „*спољашње околности*“? То је био нов удар простоти србској, нова провала између „*господе*“ и народа. — Нису ли најпоследњи у ред наших спољашњих околности и *Беч* и *Париз*? Нису ли отуд спопале нас горопадне „*моде*“, „*балови*“, „*салонски луксуз*“ и раскошне забаве? Тиме су подведене фамилије, које беху „*почештоване*“ позивом на „*торжествено провођење*“, да и даље распростиру „*моде*“, „*балове*“ и остало разметање.

Тако се дотерало, да се без зазора грди као „*просiachко*“, „*гејачко*“, „*паорско*“, „*грмаљско*“, „*шумадинско*“, накратко као „*лоше све што је наше*“, а да се уздиже као „*нобл*“, „*фајин*“, „*ошмјено и господско*“ све што није наше. Тако се успело, да се и у приватном и у јавном животу нашем одели један нов круг, круг „*ошмјених*“ за разлику од „*просиших*“.

У своме животу прости осташе верни србским обичајима, и они се вазда диче именом: *Србенда*. „*Отмјени*“ ухватише се у коло „*спољашњих околности*“, те их називаху час „*Цариградлије*“, час „*Русомани*“, час „*Швабе*“, час

„Паризлије“, или обштим именом: *гошовани*, који чекају да све готово споља дође.

Промотримо ли точније приватни и јавни живот Србенде и готована: онда опажамо ову разлику:

Србенда живи у своме дому; *гошован* у „квартиру под кирију“. *Србенда* застире скромно али широм своје собе; *гошован* „меблира“ обично крајеве голих соба са „канабетима“ и „фотелјима“. *Србенда* се рани простом али крепком и здравом раном; *гошован* пробира јела, слади се „покерајима“, „гефроренесом“, и осталим „посластицама“, он се поји „шампањом“ и „хинеским чајом“, он пуши „американске цигаре“, он испразњује „апотеке“. *Србенда* носи скромно али чисто и дуготрајно одело; *гошован* се одева „по моди“, и његова „друга половина“ невиди се из свиле и кадифе, из златног веза, из „шлингераја“, „штикераја“, „чипака“ и „карнера“, и она за љубав „моде“ баци често непоабане аљине, које би још дуго носити могла. У *Србенде* „радна је за човека, а штедња за жену“; у *гошована* „вересија“ је за човека, а расипање за жену. У *Србенде* жена је „кућаница“; у *гошована* она је „госпоја“; у стидљиве кућанице мери се женски образ вредноћом, у бледе госпоје одскакањем наобручане „кринолине“; кућаница налази највећу радост у својој деци, коју она собом гаји, госпоја собом псе на крилу држи, а децу јој туђинка негује, ако јој за руком није испало да их на свет и недонесе. *Србенда* има своје благе дане и своју славу; *гошован* своје „соаре“ и „ручкове са великом кашиком“. *Србенда* је уверен да много добија онај, који свашта некупује; а *гошован* „купује и што нетреба, па продаје и што му треба“. *Србенда* „увече мисли шта у јутру ваља да ради“; *гошован* све о „кредиту“ виси. *Србенда* подмирује своје праве потребе, он вазда рачуна шта је за њега и његов дом, и вазда тежи да оно што му претече преко нужна трошка, пре свега употреби на ојачање своје привредне снаге и на повећање и-

маовине своје; *гошован* троши вечито без рачуна, и вечито без мере жртвује он будућност садашњости.

У јавном животу *Србенда* хоће да се троши на обште народне потребе и на оно што је свему народу од користи; *гошован* хоће да зна само за свој лични „укус“. *Србенда* хоће, да се свака народна жртва мери коришћу коју народ заиста имати може од те жртве: *гошован* вели да је број „деловодних нумера“ мера за трошење народног блага. *Србенда* хоће да буде *што мање а што ваљанијих и вреднијих државних слугу*; *гошовану* се допада да се по што по то „намножава канцелариски персонал“. *Србенда* хоће да су заслуге, способност и поштење потреба државне службе; *гошованов* „чун“ може да плови тек по реки „интрига“, „удворавања“ и „подлости“. *Србенда* мисли, да је *земаљска управа* све боља што је *простија и јевтинија*, а све је *простија и јевтинија* што *више слобода* служи за *основ јавном миру и поредку*; *гошован* неможе да се „регулише“ без „шпиона“ и „силедија“. *Србенда* је душу дао за војника, али *Србенда* мисли да се главна снага државе састоји у *слободним установама*, јер само за *слободу* „сваки је Србин војник“; *гошован* полаже све на „униформу“, на „жесточајшу кастигу“ и у последњем часу на „банду“. *Србенда* поштује науку, он шаље своје синове у просвећени свет да се уче, он подиже школе и на своме огњишту, само он хоће науку која учи да се у зноју свог лица свој леб једе, која доводи човека у сагласност са собом и светом, која се слаже са истинским потребама живота, и која уздиже дух народа; *гошовану* је наука оно што води „госпоству“, а не радњи, што изводи човека из себе самог и света, што неможе да се сложи са животом, и што убија дух у народу. *Србенда* признаје и потребу *јавних грађевина*, само он хоће, да се оне слажу са његовим стањем и да правом коришћу правдају трошак који се на њих чини. Ту он вели „*што ће мене крла на пенџере, кад ја немам ништа у шенџере*“, и он

своди пажњу поглавито на оно без чега се неможе да буде; он подиже чесме, калдрмице вароши, просеца и гради друмове и оснива оно што је вредно његовог зноја и трошка. Напротив *гошован* хоће пре свега „парк са водоскоком“, „салоне“, „триумфалне капије“, истинске развалине од уображеног театра. *Србенда* се брине да *општински* *трошкови* буду сведени на праве потребе; *гошован* неизкључује из општинских рачуна ни трошак на „фајерверке“, на „ракетле“, на „балове“ и јавно разметање. *Србенда* има срца за *доброшворне цели*, и он мисли да је милостиња за немоћне и убоге, а награда за заслужне; *гошован* окреће главу од немоћних и убогих, опрњује заслужне, а иште пензију за дембеле и награду за протуве. *Србенди* је време благо, и он хоће да се са временом напред иде; *гошовану* је време терет а напредак отровна стрела. *Србенда* се радује сабору и *скупиштини*; „*гошован* затвореном кругу“ и мејани, којој надева име „салон“: ту он држи „балове“, ту „свадбу“, ту се у новце „карта“, ту „лумпује“. *Србенда* ни одморно време неарчи, он тада челичи своје мушке прси јуначким песмама и гуслама; *гошован* арчи и радно време на „игру“ и „музику“, уз коју „швалерским“ песмама лечи „заљубљено своје сердце“. *Србенда* се диви слави својих предака, несмеће с ума своју браћу која у робству цвиле, и клања се великом духу србском који Црној Гори онакве соколове даје; *гошован* пева химне Султану, подвикује да „у Србији нема људи“ и доводи у сумњу значај србских јунака, које он назива „мала племена србска“. *Србенда* се бори за слободу и јавност; *гошован* се облизује око „самовлаштине“, око „цариградских берата“, око „царских ордена“, око „тајних фондова“.

Накратко, *Србенда* и у приватном и у јавном животу корача сталко и одсудно на основу србских обичаја; *гошован* кривуда по „*такшу*“, који се мења као што се мењају „*сподашне околности*“, и за који он и сам признаје, да је

уек такав, да се не сме развили никаква делателност, да ваља само ћутати и вребати, као да би се још и у данашње време могло жњети а да се несеје. —

Чудна је то провала коју су изриле „спољашње околности“ између Србeнде и готована; чудна је странпутица која нас одваја од правца што наше старе вођаше државном узору!

Било је времена, кад се све што долази од „спољашњих околности“, означавало као „напредак цивилизације“. Ама, кад упоредимо све што су нама „спољашње околности“ донеле са оним што се заиста зове цивилизација: налазимо да је то далеко, далеко једно од другoга.

Цивилизација је развитак човека, усавршање његових личних способности, његових личних осећања, његових личних мисли; она је даље, развитак народа, развитак народне слободе и привреде, развитак народних врлина. Напросто, цивилизација је оно што даје снагу народу, оно у чему се уједињавају сви основи народног живота, оно што се зове човечански напредак народа, оно за што у почетку ове беседе рекох, да је узор младој Србији.

Ако би дакле и оно што нама дође од „спољашњих околности“, било цивилизација: онда би нас то водило непрестаном напредовању, напредовању из године у годину. То напредовање огледало би се, пре свега, у *развитку слободе и утврђењу сигурности лица и имаовине*. Јер што је подпунја та слобода и сигурност, што је слободнији развитак мисли и радње, и што је извесније, да ће они који раде и штеде слободно располагати са оним што зараде и заштеде: св је увиђавнији, све вреднији и штедљивији народ, све јака воља за производну радњу и тековину. Споменуто напредовање исказивало би се даље, остварењем *основа удружења* у што ширем кругу и што сталнијем правцу. Јер тек уједињеним радним силама и капиталима даје се снага народу. Осим тога, наше напредовање означавало би се *пре-*

лавом науке у занатске вештине, чиме се повећава производност човечије радње и чини да природа све више за човека ради. Најпосле речено напредовање представило би се у што једначијем уживању произведених добара, у личном и друштвеном благостању, у добру свакоме и свима.

Но камо, који пријатељ народни може показати такве знаке цивилизације као створа „спољашњих околности“? Камо, ко незна како некад под утицајем тих околности искрсоше *Дракови*, који поставише себи задатак, да одузму овом народу оно што му они нису дали, да га лише слободе — те прве и свете тековине старих јунака србских? Сви ви памтите она времена ужаса, кад се овоме народу на сурвинама унутрашње слободе поповало: да је слобода противна благостању, да ваља жртвовати слободу лица, слободу састанка и збора, слободу радње и располагања са имаовином, па да друштву добро буде! Сви сте били сведоци, како се тада насиљу надевало име „политична нужност“, а изазивању и распаљивању крвавог грађанског рата „јавни мир и поредак“! Сви знате, колико је живих привредника, колико стеченог капитала прогутало то насиље, то навлачење на буну. Сви знате, како су тада обарани основи јавне правде, како су извртани стари и сваки час по буџама фабриковани нови „закони“, не за одбрану, већ за нападање невиности! То све ви знате, а ја вас питам: је ли поглобити и воље, да се привређује и штеди онде, где се тако титра са законом и правом, где су личност и имаовина у опасности, где царује сила песнице? Једва је ту могло бити наклоности: да се привређује, да се извесна садашњост жртвује сумњивој будућности, да се просипа зној и троци капитал на оно што лако може да не буде од користи привреднику или његовој фамилији, што један силедија кад хоће може спалити као дробњакову мејану у Ришњу“, што се може „конфисцирати“ као „преким судом у шабачком логору“, што могу опљачкати у „четири ока“ „комисари“,

„полицаји“, „суђаје“, „буљукбаше“, „апсанције“ и „стражари“ — сви из школе која у Гургусовачкој кули свој вршак достиже.

Ко незна даље, како се под утицајем „спољашњих околности“ увуче „шпионисање“ и „партајско интриговање“ међу једнокрвну браћу? То сви знате, а ја вас питам: је ли се могао снажити дух удружења онде, где се од брата небрат прави, где се неповерење и освета сеје? Ту ни задруга неможе да сложна остане, а камо ли да би се ту и ван фамилије ширило и тврдило удружење привредних сила.

Ко незна, како се под владом „спољашњих околности“ делила наука као „теорија“, од остварења као „практике“? То сви знате, а ја вас питам: је ли могло бити усавршања у привреди онде, где се званично доводе у сумњу вечне истине, где се проповеда да права наука „још није за наш народ“, а „игри“, „музики“ и „церемонији“ све се жртвује? Ту није могло бити напретка у радиности, ту је радња више мука него корист, ту се много времена, много капитала, много зноја без накнаде трошити мора.

Најпосле ко незна, како се силом „спољашњих околности“ „метуше у цеп“ они који порезу плаћају? То сви знате, а ја вас питам: је ли и може ли бити свакоме и свима добро онде, где се на страни неколицине талири слажу, а већини се „досуђују“: батине, шиба, церићи, топузи, наџаци, секире, тамнице, обори, рупе и точкови? Ту неможе ни спомена бити о општем добру, ту се само „талираши“ о трошку народа ширити могу.

Тако је јасно, да се у оном што нам „спољашње околности“ донеше, непоказује никакав знак цивилизације. И кад нам све каже, да нас то чини горим од наших стари: онда хоћемо ли упорно остати оваки као што смо, или ћемо да се покајемо и поправимо?

Заиста, господо, морамо се ужаснути кад из дубљине ове урвине, у коју су нас стрпоштале „спољашње околности“

сти“, погледамо на планине потреба које се над нашим главама подижу! Није то мала промашка, застати у великом послу *јединства и независности србске*, па јести готовину и живкарити „из руке у уста“. Није то мали грех: несамо оставити Црногорце и Херцеговце, да они једини проливају крв за будућност србску, већ још и *унутрашње* основе србског живота рушити. Није то мала заблуда: кад ми овде „уводимо у наше салоне нове игре“ и „нову музику“, кад јавним разметањем одводимо пажњу од правих савремених питања и заводимо на странпутицу младе и нежне умове, кад хладујемо и уживамо оно без чега се може бити, а браћа наша у Црној Гори од голотиње и глади умиру, или у Херцеговини, у Босни, у старој Србији и у Бугарској у робском чемеру кору леба једу! Загледајте у књигу извоза и увоза нашег, н. пр. у 186 $\frac{1}{2}$., па ћете видети, како ми усред сиротујуће и гладујуће браће наше издајемо на страну рану и нужне ствари, а купујемо: „рађена цвећа“, „злата клободе“, „вунице“, „артије за цигаре“ „дувана бошче“, скупоцених вина: „шампања и виланера“, и осталог дражећег пића, за 3,643.258 гроша чаршиских!

Такве промашке, такве заблуде и греси, такво закидање онога што је нужно и трошење на оно што није нужно, жигосани су злим последицама у историји цивилизације. Друга је то ствар, кад се благује у једној *богатој* земљи, у земљи која и производи и троши и непрестано производи колико јој треба. Ту је благовање угодно друштвеном напредку; као што је угодно и србском народном духу, да се онде „*ће је царевина*“ и *ће су ризнице пуне блага*“, служи јунацима вино „златном купом“, или да они ту носе „по долами златне токе“, и опасују „сабље у злато обливене“. Ама кад се из једне државе, којој се треба над собом усилити, те да вредноћом, штедњом и производним употребљењем заштеде дође до пуне снаге своје, кад се из такве државе даје нужно у размену за ненужно: онда та-

кво жртвовање правих потреба наводи, да се троши без накнаде више, него што се производи; да се прождиру капитали; да се смањује народна имаовина; да они који ништа непривређују и који се зову *ладолежи*, пландују о трошку оних који привређују; да се сујетном сјајношћу ограђују надувени од скромног света; да се глоби народ и воде гнусне спекулације, какве могоше смислити тек *Фердинандо II.* (владалац шпански), *Карло II.* (владалац инглески), или *Луи XIV.* и *Луи XV.* (владаоци француски); да се знојем и крвљу народа исплаћује хладовање неколицине!

С тога такав правац трошења осуђује историја цивилизације, која доказује, да се у нитомоме свету неможе обстати другачије, већ или *да се производи више него што се без накнаде троши, или да се мање без накнаде троши него што се производи*; која учи, да се људи друже, не да један живи о трошку другог, већ да се узајмно подпомажу; која налази, да је све јаче и напредније друштво, што су једначије подељена добра у народу; и која сведочи, да се огорчавају и до гњева подижу страдајући делови народа, кад се у времена несреће и оскудости неколицина о обштем трошку размеће.

Па и дух србског народа противан је свему томе што осуђује историја цивилизације. И он је одвратан од трошења што води надувености, којом се вређа чувство братства и скромности, чувство по ком *„царски ваља и шребуе“* да и *„цар славу служи“*. Јер:

„Док цар Степан на ногу стајаше,

„Стајаше му свети Аранђео,

„Стајаше му на десном рамену,

„Милује га крилом по образу. —

А кад „владике“ и остала „ришћанска господа“ наведоше србског цара Степена,

„Те он седе с њима за трпезу,

„А још није ни славе напио, —

„Слугам даде, да му славу служе,
 „Расрди се свети Аранђео,
 „Удри цара крилом по образу,
 „Па отиде из царева двора.“

Још мање може србски дух трпети јавно разметање које води
 глоби и угњетавању. Јер „Са иша оде Србин у хајдуке“?
 Старина Новак одговара:

„Кад Јерина Смедерово гради,
 „Па нареди мене у аргатлук,
 „Аргатовах три године дана,
 „И ја вукох дрвље и камење,
 „Све уз моја кола и волове,
 „И за пуне до три године
 „Ја нестекох паре ни динара,
 „Незаслужих на ноге опанке,
 „И то бих јој брата опростио;
 „Кад сагради Смедерева града,
 „Она стаде па и куле зида,
 „Па наметну намет на вилајет,
 „Све на кућу по три литре злата, —
 „Ко имаде и предаде благо;
 „Ко предаде онај и остаде;
 „Ја сам био човек сиромашан,
 „Неимадо да предадем благо,
 „Узех будак, с чим сам аргатов'о
 „Па с будаком одох у хајдуке. —“

А колико је тежка неправда Србину, кад народ страда, а
 великаши благују, види се најбоље из ове клетве:

„Ви пијете и понијевате,
 „Сиротиња у невољи цвили!
 „Тко је вама коње набавио?
 „Тко је вама чоху порезао?
 „Тко ли вам је поков'о оружје?
 „Разма једна сиротиња раја.

„Пак с Турцима рају завадисте,

„И Турцима сада издадосте.“

„Шта чините? да вас Бог убије!

„Шта чините, јер се небијете?!“

Но страховитост положаја у који су нас вргле „спољашње околности“, не само да се историски означаје, него се она осведочава и проклетством од чега већ страдамо. И усред тог проклетства, усред заплета од *дугова*, *парница*, *лажних „облигација“*, *„интабулација“*, *„секвестара“*, *„банкроштва“* и *свецишта над презадуженим имаовинама* усред тих претеча пропадања и развраћања: ко може да непризна, да је крајње време, да се покајемо и поправимо!

И хоћемо да се поправимо!

Но како да се поправимо?

Виделисмо, како су добро стајали наши стари који су се у себе уздали те су слободом кућу и кућом слободу тврдили. Виделисмо, како је обртање око „спољашњих околности“ и рушење унутрашње слободе узрок, што смо назаднији и несретнији од наших стари. Само нам се каже, како да се поправимо. Да тражимо себе у себи, да се ставимо под закриље србског народног духа, духа слободе: то је једини правац спасења нашег. Дух слободе обновио је државу нашу, дух слободе и нас ће укрепити: у слободи је кључ за поправку, у слободи јемство за будућност нашу.

И хвала Богу! данас се на све стране увиђа, да тек онде где се свачије право поштује, где слобода једино опредељава личност, где су услови живота за све једнаки, да тек ту друштво може кренути и стално развити се. И нема здравог разума коме данас неби било познато, да општи интерес није ништа друго већ збир личних интереса, да се тек заштитом лица заштићује друштво. Данас је опште познато, да само слободним употребљењем својих права помаже сваки општем добру, да негом личне слободе свачија

реч и свачије дело постаје оруђе друштва, и да се тек не-
спреченим развитком личних сила, личног ума и личне ра-
дње постизава оно што се зове интерес друштва. Зна се
данас, да друштво није аветиња која личности ждере, већ
је оно добри дух који закриљује и снажи личности.

Па кад је обшта свест за слободу, кад је слобода дух
србског народа, и кад је у слободи јемство за будућност
нашу: онда може ли бити озбиљнијег позива за обавештеног
Србина, него да у слободној земљи слободно живи и ради?
И коме је приличније да даде примера тој общтој дужности
него ученом друштву србском, које је себи задало да ис-
тински истини служи? „Без друштва нема јунаштва, без
збора нема договора“, вели србска пословица: покажимо да
смо дорасли за друштво и договор!

Но шта може друштво ово за будућност србску?

Друштво може да науком развије у младежи чувство
дужности према ономе у чему сваки Србин себе види, према
народној слободи. Па онда друштво може да науком снажи
чувство уздања у себе, чувство *поноса србског*, и да свет-
ским искуством крени дух *привреде*, чиме се утврђује сло-
бода.

Наравно да је *слобода штампе* први услов за такву
радњу друштва. И где се на уста владоца чује овај глас
народни: „Да подижете на положеном већ темељу стуб; но
не стуб од камена који би био трошан, као и све остало
што је рукотворина човечија; него стуб сазидан *развијеним*
духовима србских синова, који несамо да зубу времена на
супрот стаје, него се са вековима све то јаче у своме те-
мељу утврђује, ту мора да умукне сваки противан глас, па
и глас за *цензуру* — ту „трошну рукотворину“ нечовечију. И
који верни слуга може радити у пркос тој свечано изјављеној
жељи србског владоца; који србски син може слободну Ср-
бију на ћутање сводити? Ни један који је веран народној
влади, ни један прави Србин неможе бити противан истини:

да се само на основу слободе и јавности могу развити духови србских синова. Слобода развија умове, а јавност их сједињава у обшту свест; без слободе нема развитка, без јавности нема јединства.

И ми, дакле, који смо позвани да служимо духовном развитку србских синова, примимо к срцу позив нашег владоца и учинимо предлог: да нам се ујемча слобода шшамие, те да „разборитим и постојаним корацима корачамо напред к науци“!

Но то није све што учено друштво у ово време има да учини. Још је оно дужно да отвори своја врата сваком народном пријатељу, који се осећа позван да служи духовном развитку синова србских. Стидно је то да сваке године дангубимо око питања: ко је достојан да буде уведен у наш ред. Искључивање од реда могло је бити само језуитска потреба, али наука тек у јавности своје достојанство налази. Нека се дакле једном засвагда узакони: да може бити члан србског друштва за науку сваки поштен Србин или пријатељ србски, који хоће да припомаже цели друштва. Тако би учинили да служи развитку србске свести све што јој служити може, и старо и младо, и мушко и женско, и они који су близу и они који су далеко, и перо и новац, и свако друго достојно средство.

Најпосле друштво може да отвори у своме стану *вечерње и недељно предавање* наука; да уобичаји *пушничке скупштине* за научне цели; и да издаје онако често и онако редовно свој „Гласник“, као што му је једном приликом предложено. Таквим предавањем, таквим скупштинама, и таквим „Гласником“ силно би припомогли развитку и уједначењу мишљења; њима би најбоље докучивали истинске потребе народа и доводили обшту науку у сагласност са тим потребама; њима би најбоље распрострли свест о правим условима србског народног живота; њима би нај-

поузданије угушили ону лакоумност и оно сујетно разметање што су нам навукле „спољашње околности“; њима би најживље неговали вредноћу и наклоност: да ограничавамо садашње уживање ради будућих користи, да упоређујемо садашњост са будућности и израчунавамо садашње жртве и будуће накнаде, да побеђујемо блудеће жеље и бринемо се о што бољој судби свега србског народа, ма где он био; да на просвету наше деце, на њихов напредак у животу, на њихову будућност жртвујемо много више, него на своје собствено садашње благовање; накратко, да радњом, штедњом и производним употребљењем заштеде ојачавамо изворе народне снаге и подижемо „стубове који ће се са вековима све то јаче утврђивати у темељу своме“.

То све може учено друштво, и ја данас предлажем да оно и учини то што може.

Друштво је дало лепих сведочанства о својој готовости да учини све што је у интересу општем. Ту се нарочито има споменути *преглед наука* (енциклопедија наука), што је оно у најновије време узело у посао, по предлогу свог подпредседника. То ће бити круна свему досадашњем друштвеном раду. Али од позива: да на пољу слободе и јавности развија србски дух, нити је било нити може бити лепшег позива за учено друштво. Рђавим примером и глупошћу унето је у нашу земљу много којешта што није за овај народ, и што би било самоубиство за њега у садашњем положају његовом. Треба једном да отворимо очи и да видимо све неваљалство, што је са стране донето. Пробудимо се дакле ми, који хоћемо да друге будимо; пробудимо се као прави синови наших стари, и као што је време извор живота: докажимо да умемо ценити и производно употребити своје време! Доста су нас и у умном кругу раздвајале неумне партајске страсти; доста се и по књижевном пољу блудило за „госпоштином“; доста је било неплодне

„регуле“ из „биро'а“; доста неслоге и пакости испод мукла: време је да се озбиљно за науку заузмемо.

Наука је јавна истина, истина која се нецрпе из неколико ограничених мозгова, већ из светског проматрања и искуства. Она не зна за суд неколико оракулских одборника, већ се развија из човештва, и као дело вечности она се уздиже над сваком личном и пределном оградом, и тек у слободи и јавности налази она своје поље. Недангубимо дакле на странпутицама, већ пођимо управо државном узору нашем. Историја нам правац означаје, време нам руку пружа, владалац нас рабри, потреба народног живота покреће нас, све нас напред зове. И пођимо напред!

Неусилимо ли се, да учинимо што се очекује од учених Срба: онда знајмо, да је на нама тежка одговорност за нашу укоченост. Знајмо, *да се дух србског народа најпосле сам собом брани!* Јест, он је увек будан, али устаје само у одсудан час. Он сагиње главу у несрећи, но не да се под њом сломије, већ да она прелети преко њега. Он је прекаљена љубав према роду свом, но не у том смислу, да се само погине за отачбину, већ да се *одбрани* србски народ. Он ради само после дугог уздржања, но кад ради његова радња неостаје без значаја. Он неради као у грозници, већ је обавештен, и никад неоставља народ подељен у мишљењу. Он је способан за жртву, и кад он остаје сви слојно устају и све у глас кличе:

*„Бићемо се море до једнога, —
„Изјелице! кам' пореза наша?“*

Тако је правилна и стална сила србског духа! У њему је тајна свега оног неспоразумљења што дели „изјелице“ од народа, чију крв они пију.

Тешко грешнику који оседи противећи се србском
народном духу! Слава младежи на којој србство остаје,
и Србенда кога гусле буде када гуде:

„Дрино водо! племенита међо,
„Измеђ Босне и измеђ Србије!
„Наскоро ће и то време доћи,
„Када ћу ја и тебека проћи,
„И честиту Босну полазити!“

мо

456 781

и

до 12 мая 1911
Таблица Говубаутова

1234567890

7 мая 1911

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

P19 Cp II 447.1

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р19 Ср II 447.1